

XV. YÜZYILA AİT BİR MEKTUP ÖRNEĞİNİN DİPLOMATİK DİL, USLÜP VE TARİHİ KAYNAK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayşe ATICI ARAYANCAN¹

Atıf/©: Atıcı Arayancan, Ayşe (2018). XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Uslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11, Sayı 1, Haziran, ss. 171-184

Özet: XIV- XV yüzyıl Türk tarihinin aydınlatılabilmesi için tarihi belgeler her zaman önemli olmuştur. Bu belgeler arasında mektuplar, fermanlar, vakayinameler ana kaynaklar arasındadır. Söz konusu dönem tarihine özellikle de Akkoyunlu-Karakoyunlu ve Osmanlı ilişkilerine ışık tutan bu belgelerden birisi Uzun Hasan'ın Sultan Mehmed'e yolladığı mektuptur. Söz konusu mektubun orijinal olan metni Feridun Bey'in Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtin adlı eserinde yer almaktadır. Makalede Abdülhüseyin Nevai'nin "Esnâd ve Mukâtebât-ı Târihî-yi İrân ez Timûr ta Şâh İsmâil" adlı eserindeki nüshası üzerinden inceleme yapılacaktır. Bu makalede mektubun diplomatik açıdan dil, üslup ve tarihi içeriğinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akkoyunlu, Osmanlı, Mektup, Münşeât, Uzun Hasan, Diplomasi

An Evaluation of a Letter Sample from XV. th Century Regarding its Diplomatic of Language, Wording and Historical Source

Citation/©: Atıcı Arayancan, Ayşe (2018). An Evaluation of a Letter Sample from XV. th Century Regarding its Diplomatic of Language, Wording and Historical Source, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 11, Issue 1, June, pp. 171-184

Abstract: Historical documents, by which one may list letters, edicts and chronicles amongst the primary sources, have always been instrumental in illuminating the 14th-15th century Turkish history. One of the documents which sheds a light into this era, especially in regards to the Ak Koyunlu/Kara Koyunlu – Ottoman Empire relations, is the letter sent by Uzun Hasan to his counterpart Sultan Mehmed II. The letter's both Farsi original can be found in Münşeât-ı Selatin by Feridun Bey and Esnad-ı ve Mukatebat-ı Tarikh-i İrân ez Timur Şah İsmail by Abdülhüseyin Nevai . In this article teh letter will be evaluated diplomatically in terms of language ,style and history

Keywords: Akkoyunlu, Ottoman, Letter, Münşeât, Uzun Hasan, Diplomatically

Makale Geliş Tarihi: 16.04.2018/ Makale Kabul Tarihi: 19.06.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

¹ Dr. Öğr. Ü., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: ayse.atici2@gmail.com

ORCID:0000-0002-4232-2564

I.GİRİŞ

XIV.-XV.yüzyıl Tarihi belgeler arasında diplomatik yazışmalar ve mektuplar siyasi ilişkileri çözmeye yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla araştırmacılar çoğu zaman tarihi olayları çözmek ve anlamak için diplomatik belgelere özellikle mektuplara başvurmuşlardır. Bilindiği gibi bu belgelerin incelenmesi, çevrilmesi ve kaynak olarak kullanılması çok eski dönemlerden bu yana kullanılan bir yöntemdir. Tarihi kaynak olarak kullandığımız ve diplomatik belgeler olarak gördüğümüz bu mektuplarda kullanılan literatüre ait kavramlar, yoğun bilgi yüklü içeriği ve tarzından ötürü soyut bir dil kullanımının oluşmasına neden olmuştur (Kara, 2007, s.53).

XV. Yüzyıla ait birçok diplomatik belge özellikle mektuplar dönemin münşeât mecmualarında yer almaktadır. Bilindiği gibi münşeâtlar tarih araştırmaları için birincil kaynak çeşididir. Çünkü bir tarihi olayın önemi ile ilgili her çeşit protokol, ferman, resmi yazışma, berat, mektup gibi belgeler tarih çalışmalarına kaynaklık etmektedir (Kara, 2007, s.53; Uzun, 2006,s.20-22). Ayrıca sultanlar, yakın dost, akraba, bazı nüfuzlu devlet görevlilerine yazılan tebrik, taziye, dua, istek, şikâyet, nasihat gibi konuları içeren mektuplar dönemin siyasi, sosyal, kültürel, tarih ve medeniyetini anlatmakta oldukça önemlidir (Daş,2004,s.209). Öte yandan mektuplarda devletler arasındaki siyasi süreç, talepler, anlaşmalar, yapılan seferler, zaferler, kutlamalar, ahidnameler, elçilerin gidip gelmesi, sığınma talepleri gibi dönemin kurallarına ve olaylarına uygun yöntemler yer alırken, karşılıklı ittifak arayışına da rastlanmaktadır. Çoğu zaman gönderilen mektuplara yansıyan konular diplomatik yazışma diline yansıtılırken daha çok barışçıl bir diplomasi uygulanıp çeşitli hediyeler gönderilerek pekiştirilir. Dolayısıyla her iki taraf arasında müzakereler aracılığıyla çözüm üretilmeye çalışılır.

Mektuplarda uyulması gereken bir takım diplomasi kuralları bulunmaktadır ve bu yazışmalara yansımaktadır. Mektuplarda gönderen ve gönderilenin rütbelerine riayet edilir, isimler konusunda özenli davranılır. Nitekim gönderilen gönderenden üst makamda ise mektubu yollayanın ismi yazılmaz. Gönderilen daha aşağı bir rütbede ise görüşme talepleri rükünleri yerine iyi niyet, devletin bekası, ricanın kabulü ve isteğin hâsıl olması yazılır. Gönderilene gaip sıygası kullanılıp, şahsen hitap edilmemelidir (Kütükoğlu, 1994, s.222). Mektubun davet rükünü bulunur ve yazılış sebeplerine göre hüve yazılır. Mektuplarda muhatabın farklı yönleri gözetilerek uyulması gereken incelikler göz önünde tutulur. Dolayısıyla elkâblar gönderenin makamına, mevkiine, dinine (Hristiyan, Yahudi, Müslüman), kadın yâda

erkek oluşuna göre farklılık göstermektedir. Mektubun halini bildirme rüknüne geçilmeden önce muhatabın elkâbı yeniden yazılır. Mektubun hal bildirme kısmından sonra herhangi bir konunun yerine getirilmesi, emretmesi, iltimas ricası, haber verici olması gibi durum izah edildikten sonra dua ile bitirilir. Mektubun bitiminde imzanın üzerinde yazan ya da yazılanın rütbesine göre kulunuz, köleniz, dostunuz gibi anlamlara gelen ibareler eklenir. (Kütükoğlu,1994,s.222-227) Ayrıca taraflar arasında yapılan diplomatik görüşmeler İslam hukuki kurallarına göre sürdürülüp, cihat anlayışına göre fetih politikası uygulamışlardır (Kodaman-Akçay,2010,s.80). Bu çalışmada Osmanlı-Akkoyunlu diplomatik yazışma diline, üslubuna örnek olabilecek Abdülhüseyin Nevaî'nin "*Esnâd ve Mukâtebât-ı Tarihi-yi İran ez Timur ta Şâh İsmail*" adlı Farsça eserinde bulunan "*Name-i Uzun Hasan bi Sultan Mehmed Müş'ir ber katl-i Cihânşâh*" (Nevaî,1341, s.554-556) adlı Farsça mektubu çevirip, dil, üslup ve tarihsel içeriği incelenmeye çalışılacaktır. Mektubun orijinali Feridun Bey'in *Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtîn* adlı eserinin 1.Cildinde 274-275 sayfalarında "*Ebu'l-Feth ve'l-Megâzi Cennetmekân Sultan Mehmed Hân Gâzi Hazretleri Dergâhına Uzun Hasan Şâh-i İran Cihân Şâh Mirzâ'yı Bozdukta Takdim Eylediği Nâmenin Suretidir*"(Feridun Bey,1275;s.274-275) başlığı ile yer almaktadır. Yaptığımız bu çalışmada her iki nüsha karşılaştırılmış ancak başlık dışında bire bir aynı olduğu görülmüştür. Nevaî mektubu Feridun Bey'in *Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtîn* adlı eserinden direkt olarak aktarmıştır. (Feridun Bey,1275,s.274-275). Feridun Bey, mektubun başlığını Türkçe olarak verirken Nevaî başlığı kısaltıp Farsça "*Name-i Uzun Hasan bi Sultan Mehmed Müş'ir ber katl-i Cihânşâh*" olarak vermiştir. Mektubun dili Farsçadır (Nevaî,1341,s.554-556)

Daha önce tamamı Farsçadan Türkçe'ye çevrilmeyen, dil, üslup ve tarihsel açıdan önemi incelenmeyen bu mektubun içeriği ve olayları XIV-XV.yüzyıl dönemine ait vekaayinameler ile karşılaştırdığımızda vuku bulan olaylar birbiri ile örtüşmekte ve desteklenmektedir. Özellikle Uzun Hasan Bey-Cihânşâh arasında Muş - Çapakçur ovasında yapılan baskın (Semerkandî, 2004: s.961) Cihânşâh'ın öldürülmesi ve başının Ebû Said'e gönderilmesi, oğulları Muhammedi Mirza, Yusuf Mirza'nın ve emiri Kasım Pervaneci'nin akıbeti (Neşri,1987,s.821;Tihranî, 2001,s.258-260; Gaffari,1343 s.250; Budak Münşi-yi Kazvini, 2000, s.64) gibi bahsi geçen olaylar ile ilgili benzer ifadelerin mektupta da yer alması belgenin orijinalliğini ve gerçekliğini ortaya

koymaktadır .² Bu bakımdan söz konusu mektup vekayinamelerde geçen bilgileri desteklemesi açısından önem arz ederken üslubu, yazışma kuralları ve içeriği bakımından XV.yüzyıla ait önemli bir tarihi belge örneğidir. Dolayısıyla bu çalışmadaki amacımız mektubun içeriği, üslubu, yazışma kuralları ve tarihsel gerçekliği incelenip, diplomasi çerçevesinde mektubun genel değerlendirilmesi yapılacaktır.

II. MEKTUBUN İÇERİĞİ, DİL, USLÛP VE DİPLOMATİK AÇISAN DEĞERİ

A. Mektubun İçeriği

Köken olarak aynı gruba mensup olan her iki Türkmen devlet Akkoyunlu - Karakoyunluların çok eskilere dayanan münasebetleri XV. yüzyılda şiddetlenerek devam etmiş ve birçok çalışmada iki Türkmen aşireti arasındaki eski düşmanlıktan bahsedilmiştir (Konukçu, 2005, s.373). Nitekim bu düşmanlık ve mücadele 1467 yılında Karakoyunlu sultanı Cihânşah'ın, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey tarafından öldürülmesi ile bir nevi sona ererken, Uzun Hasan Bey'in önünde Azerbaycan, Irak-ı Acem, Kirman ve Horasan'a kadar olan bölgeleri almasını önleyecek ciddi engel ortadan kalkmıştır (Erşahin, 2002, s.74). Ayrıca bu durum Akkoyunlu siyasi konumunu etkilemesinin yanı sıra civar bölgelerde bulunan Osmanlı ve Memlûk gibi devletlerin bölge üzerindeki politikalarının değiştirmesi açısından etkili olmuştur. Nitekim Tebriz'de Karakoyunlu tahtına oturan Uzun Hasan Bey, Diyarbakır'da kışladığı dönemde Cihânşah'ın emirlerine, Kürt beldelerine, kalelerin daruğalarına ve Bağdad vilayetine elçiler aracılığıyla iltifat içerikli mektuplar gönderip yanına çağırılmış kendisine tabi olmalarını belirtmiştir (Rumlu, 2006, s.442).

Ayrıca kazandığı bu üstün başarısını duyurmak için başta Osmanlı ve Memlûklu hükümdarları olmak üzere civar bölgelere de benzer mektuplar yollayarak başarısını duyurup meşuiyetinin onaylanmasını talep etmiştir.

İşte bu mektuplardan biri Uzun Hasan Bey'in, Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmed'e Karakoyunlu Cihânşah'ı yenmesi ile ilgili yolladığı mektuptur. Söz

² *Başta Mükremin H.Yinanç olmak üzere batılı ve doğulu araştırmacıların bazıları tarafından Feridun Bey'in Münşeât'ında yer alan bazı mektupların yanlış kişilere yollandığı başlıkta belirtilen kişilere, belirtilen zamanlarda gönderilmediği konusunda tartışmalar yer almaktadır. Ancak bizim incelediğimiz ve makalemize konu olan örnek mektup hakkında sahte olduğuna dair herhangi bir karşı görüşe rastlanılmadığı gibi mektupta geçen olaylar dönem vekayinamelerindeki bilgiler ile örtüşmektedir. Bu nedenle XV.Yüzyıl mektup örneği olarak seçilmiştir (Bkz. Yinanç, 1340/1924, ss.37-46; İlaydın- Erzi, 1957,s.229-230)*

konusu mektupta Uzun Hasan Bey, Osmanlı sultanına övgüler dizip, ihtiram dolu sözler sarf ettikten sonra Cihânşah ile Muş ovasında yaptığı savaşın gidişatını ayrıntıları ile tasvir edip, Cihânşah'ın akıbetini anlatmıştır. Mektupta Cihanşah'ın ordusunu toplayıp, Muş yolundan geçip, Çapakçur'a kendi üzerine doğru geldiğinden bahseder. Kendisinin de ona doğru ilerlediğini söyler (Feridun Bey, 1275, s.274-275; Nevaî, 1341, s.554-556)

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey, Osmanlı sultanı Fatih Sultan Mehmed'e övgü ve dua ile başladığı mektubunun devamında Sultanı Cihânşah'ın ve emirlerinin Çapakçur'a bir süre yerleştikten sonra Keyfi Vilayeti'ne geldiğini ardından Erzincan, Kemah, Karahisar'ı ele geçirip bölgeyi harap ettiğini ve kendisinin onu takip edip, karavullar ile zaman zaman düşmana müdahale edildiğinden bahseder. Kendisinin ona doğru ilerlediği sırada öncü birlik olarak oğlu Halil'i üç bin atlı ile karavulluğa yollar. Karakoyunlu tarafından ise Mir Kasım Pervaneci'nin beş bin silahlı asker ve otuz emir ile yapılan karşılaşmada zafer kazandıklarından söz eder. Kasım Pervaneci'nin yaralandığını, emirlerin ve atlıların öldürüldüğünü bir kısmının ise Fırat Irmağı'nda boğulduklarını aktarır (Feridun Bey, 1275, s.274-275; Nevaî, 1341, s. 554-556;)

En sonunda ise Allah'ın yardımı ile H.872-871/M.1467 yılında Rebiüs'sani ayının 13.'de onun ordusunu yendiğini ayrıntılı bir şekilde anlattıktan sonra Cihânşah, oğulları ve tüm emirleri esir alıp öldürüldüğünden bahseder. Emir Yusuf Mirza ile birlikte bazı büyük emirlerin hapse attığından sonrasında onları öldürtüp başlarını dokuz dokuz civar devletlere gönderdiğinden, Cihânşah'ın başını Timurlu Ebû Said Gürkan'a, oğlu Muhammedî, Rüstem Tavacı ve Pirsal'in başlarını ise Fatih'e yolladığını belirtir. (Feridun Bey, 1275, s.274-275; Nevaî, 1341, s.554-556).

Dua, saygı ve iyi dilekler ile mektubu bitirir (Nevaî, 1341, s.554-556; Feridun Bey, 1275, s.274-275). Aslında Uzun Hasan Bey bu mektup ile başta Osmanlı olmak üzere civar devletlere kendi meşuiyetini kabul ettirmeye çalışmıştır. Böylece kendisinin cihan hükümdarı olma yolundaki ilk adımını atmış olacaktır.

B. Mektubun Üslubu ve Diplomatik Dili

Çalışma konusu olarak seçtiğimiz bu mektup XV. Yüzyıl diplomasi, yazışma ve mektup üslubu açısından dönem içerisinde yazılan diğer mektuplar ile benzer özellikler göstermektedir.³ Ancak mektubun önemli bir özelliği aynı

³ Akkoyunlu sultanlarının Osmanlıya yolladığı diğer mektuplar ile dil, üslup ve şekil olarak benzerlikler göstermektedir. Genellikle Farsça yazılan mektuplarda hitap, dua,

yüzyılda güçlü sayılabilecek üç hükümdarın adının mektupta geçmesi ve siyasi dengelerin değişmesini anlatan tarihi belge olmasıdır.

Bilindiği gibi diplomatik metinlerde ve benzer mektuplarda hitap edilen kişilerin adı, adı zikredilmemiş ise vazifesi, rütbesi, dua cümleleri yer alır. Ayrıca hitap edilen kimsenin şanı ve şöhretinin uzun sürmesi hatta daha da yücelmesi ile ilgili iyi dileklere de yer verilir.(Gökbilgin,1992,s.68). Nitekim dua, selam ve tahiyet ile başlayan incelediğimiz örnek mektupta Uzun Hasan Bey “*mülkünü ve hilafetini ve sultanlığını daim etsin ve dünyalara onun adaletini ve merhametini ve ihsanını ulaştırsın*” (Nevai,1341:554-556;Feridun Bey, 1275,s.274-275) diyerek karşı tarafa (Fatih’e) dua cümleleri ile dostluk mesajı vermiş, iyi niyet göstererek iki devlet arasındaki ilişkileri pekiştirmiştir. Ardından arz-ı hulus ya da beyan-ı adap denilen muhataba duyulan bağlılığı belirtilir (Gökbilgin,1992, s.108) Uzun Hasan Bey “*Devletinizi seven muhlis bir kul olarak, yürekte bir kulunuz ve nökeriniz gibi bir küçüğünüz olduğumu, ihsanlı devletinizi seven ve size dua ettiğimden hiçbir kuşku duymadan takdim ederim*” (Nevai, 1341, s.554-556; Feridun Bey, 1275, s. 274-275) şeklinde yazdığı mektubunda bağlılığını belirtip, kendisinin, muhatabın kulu olarak göstermektedir.

Mektubun genelinde kibar bir hitap yer alırken, son derece saygılı ve tevazu içeren bir dil kullanılır. Daha sonra beyan-ı mazmun yapılarak mektubun konusu ve içerikte olaylar oldukça net ve ayrıntılara önem verilecek bir şekilde anlatılır (Gökbilgin, 1992: 108). Çapakçur, Erzincan, Kemah, Karahisar gibi yer isimlerinin yanında Emir Yusuf Mirza, Ebâ Said-i Gurkan, Muhammedî, Rüstem Tavacı ve Pirsal gibi önemli şahısların isimleri ve akıbetleri mektupta geçmektedir (Nevai, 1341, s.554-555; Feridun Bey, 1275, s.274-275).

Mektup iyi temenniler, dua ve övgü ile başlar, sonunda yine dua ve övgü ile bitirilir ve tevazu içeren bir üslup kullanılır. Nitekim söz konusu mektupta özellikle dua kısmında Uzun Hasan Bey tevazu ve saygı göstererek “*Siz hazretin ölçülemez keremlerinden isteğim şudur ki beni unutmayın ve yüce sarayının muhlisleri ve devlet sevenlerinden sansın ve dünyada herkesin itaat ettiği dergâhu tarafından beni de şereflendirsin, ben de bunun fahriinden dolayı size hizmet etmeye hazırlanayım ve ebedi olan devletinize dua etmeyi çoğaltayım*” (Nevai,1341, 554-555; Feridun Bey,1275, 274-275)” diyerek kendisini de muhlisleri sırasına yani zümresine dâhil etmesini ister.

övgü, temneni gibi bölümler yer almaktadır. Ayrıca lakab, isim, mekan benzer ifadeler kullanılmaktadır.

Sonrasında yine aynı tevazuluktaki dua cümleleri ile şu şekilde “ *Daha fazla küstahlık etmeyeyim. Saltanatınızın gölgesi dünyanın sonuna kadar devamlı olsun. Bi Muhammed ve alihi'l-emcad*” (Nevai,1341,554-555) diyerek bitirir. Dolayısıyla saltanatının devamı için edilen dua ile başlayan mektup yine tevazu ve dua ile bitirilmiştir.

XV. yüzyıl diplomasisinde Farsça yazılan mektuplarda genellikle Arapça terkipler ve Kur'an'dan ayetler yer almaktadır. Ayrıca Sultanlar arasında Farsça yazışmalarda anlaşılması zor ağıdalı bir üslup kullanılır, çeşitli edebi sanatlar ve süslemeler, ayetler, hadisler, atasözleri, Farsça ve Arapça şiirler eklenmektedir. Genellikle mektubun başında gönderenin ve alanın unvanları, lakapları (elkâb) seçili bir ifade ile belirtilir (Kütükoğlu, 1994, s.222-227; İşimtekin, 2013,s.53). Örnek mektubun başında ve sonunda Arapça terkip yer almakta, benzer ifadeler az da olsa kullanılmaktadır.

Mektuplarda genel olarak Türkçe, Farsça yâda Arapça tarih koyma rastlanırken, çoğu zaman kameri aylar harfler ile gösterilmektedir (Gökbilgin,1992,s.75-76). Nitekim incelediğimiz mektupta “ *Rebiüs'sani ayının ilk gününde*” şeklinde olayın olduğu ay kameri ve harfler ile belirtilmiştir (Nevai,1341,s.554)Dönem mektuplarında ana konuya geçilirken direk geçiş yapılmaz, bazı formüller kullanılırdı. Bu mektupta da aynı formül kullanılarak konuya girmeden önce “ *Güzel dualardan sonra*” diyerek konu anlatılmaya başlanmıştır (Nevai,1341,s.554).

Söz konusu mektup diplomatik açıdan Osman-Akkoyunlu diplomasi kuralları çerçevesinde haber verici içeriktedir. Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın yenilgisini haber vermektedir. Mektubu yazan taraf Uzun Hasan Bey kendisinden üçüncü şahıs olarak bahsetmekle birlikte, muhatabına ismi ile hitap etmeyip saygı çerçevesinde üçüncü tekil şahıs olarak ona “ *dünyayı feth eden ve onu bezeyen padişaha*” şeklinde övgü ile hitap etmektedir.

Dolayısıyla söz konusu mektup yazım kurallarına uygun, elkâb, olaylara dâhil olanların ismi ve olayın geçtiği mekân gibi yerler kullanılarak, saygı, tevazu ve dua ile başlayıp, aynı şekilde bitirilmiş. Böylece iki devlet arasındaki iyi niyet gösterilmeye çalışılıp, olaylar ayrıntılı bir şekilde haber verici nitelikte anlatılmıştır.

III. MEKTUBUN ÇEVİRİSİ

Cihanşah'ın Katline Dair Uzun Hasan'ın Sultan Mehmed'e Gönderdiği Mektup⁴

“Allahu Teála yeryüzünde mülkünü ve hilafetini ve sultanlığını dâim etsin ve tüm alame onun adaletini ve merhametini ve ihsanını ulaştırsın. Devletinizi seven muhlis bir kul olarak, yürekte bir kulunuz ve nökercesine bir küçüğünüz olduğumu, kendi ihlas, devlet seven ve sizi dua ettiğim üzere, hiç bir kuşku duymadan takdim eder ve sürekli olarak günü günden artan devletinize dua ederim. Ümit ederim ki kabul olsun.

Güzel dualardan sonra, dünyayı feth eden ve onu bezeyen padişaha söylerim ki Rebiüs'sani ayının ilk gününde Cihânşah kendi ordusu ve evlatlarını topladı. Akkoyunlular üzerine geldi. Muş yolundan geçip bana ait olan Çapakur'a geldi oturdu. Ben de yedi günlük bir yol sonunda ona doğru geldim ve onunla aramda yaklaşık iki fersah yol kaldığında ben yolu tuttum. Büyük evladım Halil'i 3 bin atlı kişi ile gözlemci olarak yolladım. Aynı gün onun (Cihânşah'ın) en büyük emiri olan ve otuz meşhur emir ve beş bin sarsılmayan alcınlı⁵silahlı ile karavulluğa gelen Mir Kasım Pervaneci ile karşılaştı. Subhan ve büyük Allah yardım etti ve düşman koşununa karşı zafer kazandılar. Kasım'ı yaraladılar, emirlerden ve atlılardan birçok kişiyi öldürdüler ve bazıları ise Fırat Irmağı'nda boğuldular. Hakkında konuştuğumuz kimse (Cihânşah) üç gün sonra buradan göçtü ve Keyfi vilayetinde oturdu. Ben de onun ardınca göçtüm. Onun iki fersahlığına ulaştım ve birkaç kişiyi onlar buradan da göçerlerse bana söylesinler ben de üstlerine yürüyeyim diye karavulluğa gönderdim. Ertesi gün oradan da göçtü, Erzincan, Kemah, Karahisar ve yukarılara gidip, oraları harap etmek kararına geldi. Ben onun ardınca yürüdüm ve 872 yılında adı geçen ayın (Rebiüs'sani) onüçünde iki namaz arası onunla karşılaştım ve epeyce savaştıktan sonra Cebbar Melik'in, şanı büyüktür, ihsanı ve Tanrı'nın yardımı ile o saâdetli padişah hazretlerinin himmetinin kutluluğu yüzünden düşman yenildi ve Cihânşah, oğlu Muhammedi, bütün meşhur emirlerinin hepsi – öyle ki biri de kurtulamadı - ve beşbin alcınlı silahlı atlı kişi öldürüldüler. Ve Emir Yusuf Mirza, bazı meşhur emirler ile hapse atıldılar. Onların başları dokuz dokuz⁶ ülkelere gönderildi. Cihânşah'ın başı sultan Ebü Said-i Gürkan'a gönderildi.

⁴ Feridun Bey Münşeat'ında mektubun başlığı Türkçe olarak “Ebu'l-Feth ve'l-Megâzi Cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi Hazretleri Dergâhına Uzun Hasan Şâh-i İrân Cihân Şâh Mirzâ'yı Bozdukta Takdim Eylediği Nâmenin Suretidir” şeklinde geçmektedir.

⁵ Bir çeşit kıyafet olmalı.

⁶ Dokuz sayısını Moğollar ve Timurlular tarafından da kutsal sayılmakta.

Muhammedî, Rüstem Tavacı ve divan hâkimi olan Pirsal'ın başları ise siz hazretin âlem penah sarayına gönderildi.

Siz hazretin ölçülemez keremlerinden isteğim şudur ki beni unutmasın ve yüce sarayının muhlisleri ve devlet sevenlerinden sansın⁷ ve dünyada herkesin itaat ettiği dergâhı tarafından beni de şereflendirsin, ben de bunun fahrinden dolayı size hizmet etmeye hazırlanayım ve ebedi olan devletinize dua etmeyi çoğaltayım.

Daha fazla küstahlık etmeyeyim. Saltanatınızın gölgesi dünyanın sonuna kadar devamlı olsun. Bi Muhammed ve alihi'l-emcad". (Nevâî, 1341,s.554-555; Feridun Bey, 1275, s.274-275)

⁷Metinde geçen "munharit gerdandenin" anlamı ipe dizmek burada anlatmak istediği beni de muhlisleri sırasına /zümresine dahil etsin anlamı taşımaktadır.

IV. MEKTUBUN ASIL METNİ

نامه اوزون حسن سلطان محمد

مشعر بر قتل جهانشاه

خلد الله تعالى في بسيط الارض ملكه و خلافته و سلطانه و افاض على العالمين فيض عدله و مرحمته و احسانه ، بنده مخلص دولته خواه بی اشتباه مراسم عبودیات مخلصانه و لوازم ضراعات چا کرانه ، از محض اخلاص و دولته خواهی و کمال اختصاص و دعا گوئی ، معروض و مرفوع گردانیده و علی الدوام و الاستمرار بوظایف دعاء دوات روز افزون مواظبت نموده و می نماید ، بشرف اجابت ملحق باد .

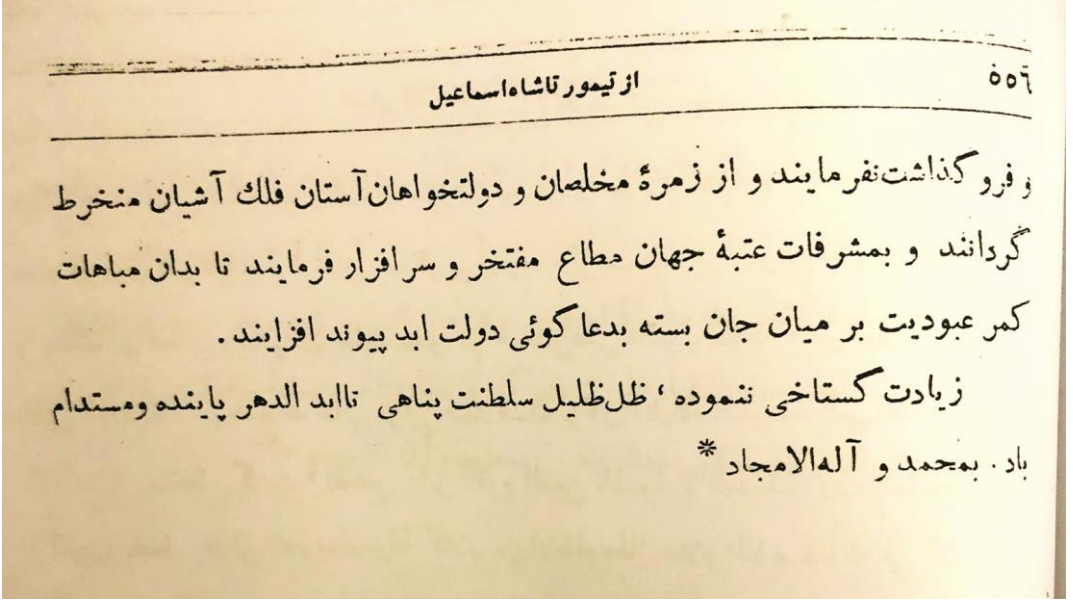
بعد از دعوات زاکیات بر رأی عالم آرای جهانگشای عرضه میدارد که بتاریخ غره شهر ربیع الثانی ، جهانشاه لشکریان و فرزندان خود را جمع نموده ، بر سر آق قویونلو عزیمت ساخته ، از راه موش کوچ کرده و بیچاقچور که بدین بنده تعلق داشته نزول نمود . این بنده نیز مقدار هفت روز کوچ با او مقابله نموده و موازی دو فرسخ راه در میان مشارالیه و این بنده مانده سر راه را گرفت و فرزند اعز خلیل را با مقدار سه هزار نفر مرد سوار بقراولی فرستاده و همان روز بامیر قاسم پروانچی که اعظم امراء او بود ، با مقدار سی نفر از امراء نامدار و پنج هزار نفر مرد استوار مسلح آل جین دار ، ایشان نیز بقراولی آمده بودند ، ملاقات نمودند . حق سبحانه و تعالی فرصت و نصرت بخشید و بر سپاه دشمنان ظفر یافتند و قاسم را مجروح گردانیده خیلی [از] امرا و بسیار سوار را بقتل آوردند و بعضی در آب فرات غرق گشته . مشارالیه

اسناد و مکاتبات تاریخی ایران

۵۵۵

بعد از سه روز دیگر از اینجا کوچ کرد و در ولایت کیفی فرود آمد و این بنده نیز در پی او کوچ نمود و بمقدار دوفرسخ راه باو مقارن گشت و یکچند کس را بقراولی فرستاد که چون از اینجا نیز کوچ نماید اعلام دهد که در پی ایلغار کند. روز دیگر نیز از آنجا کوچ کرد و عزیمت نمود که بارزنجان و کماخ و قره حصار و طرف بالا رود و این ولایت را خراب کند. این بنده در پی مشارالیه ایلغار کرد، بتاریخ ناک عشر شهر مذکور، سنه اثنی و سبعین و ثمانمائه وقت الصلوتین، با او ملاقات نموده، بعد از مجاربه بسیار، بفیض فضل ملک جبار عز شأنه و عون و عنایت پروردگار و یمن همت آن حضرت پادشاه کامران کامکار، دشمن مخذول و منهزم گشته و چنانچه پادشاه و ولد او محمدی را با جمیع امراء نامدار، چنانکه یک شخص از امرا هان شد. بمقدار پنج هزار نفر مرد سوار مسلح آلجین دار بقتل آمده و امیر یوسف میرزا [را] با بعضی امراء نامدار مقید و محبوس گردانیده، سرهائ ایشان را طقوز طقوز بممالک فرستاده و سر جهانشاه را بساطان ابوسعید گورکان فرستاده و سر محمدی ورستم تواجی و پیرسال حاکم دیوان را بدرگاه عالم پناه آن حضرت ارسال گردانیده شد.

توقع و التماس بمکارم بی قیاس آن حضرت آنکه این بنده از گوشه ضمیر منسی

Yukarıdaki belge Nevaî'nin "*Esnâd ve Mukâtebât-ı Tarihi-yi İnan ez Timur ta Şâh İsmâil*" adlı Farsça eserinde bulunan aynı zamanda makalemize konu olan "Name-i Uzun Hasan bir Sultan Mehmed Müşîr ber katli-i Cihânşâh" başlıklı mektubun orijinal metni (Nevaî, 1341, s.554-555).

V.SONUÇ

XV. yüzyıla ait söz konusu mektubun dil, üslup ve tarihsel açıdan incelenmesi sonucunda Farsça yazılan mektubun çok az da olsa Arapça terkipler ile süslendiğini görmekteyiz. Ayrıca üslup olarak XV. yüzyıl Akkoyunlu genel yazışma türüne uygun olarak dua, selam ve tahiye ile başlayan mektup arz-ı hulus yâda beyan-ı adap denilen muhataba duyulan bağlılık belirtildikten sonra mektubun konusu ve olaylar ayrıntılı, net, şahıs ve yer isimleri tam verilerek beyan-ı mazmun yapılmıştır. Ayrıca zaman ve tarih kameri ay olarak verilip, harfler ile yazılırken yıl rakamla yazılmıştır.

Örnek mektup ile ilgili diğer bir husus ise dönemin tarihi olaylarının çözümlenmesi vekayınameler ile karşılaştırıldığında olayların, isimlerin ve mekânların doğru geçmesi dönem olaylarının çözümlenmesi açısından tarih uzmanlarına yol gösterecek mahiyette ve önemdedir. Akkoyunlu, Osmanlı ve

Karakoyunlu tarihi, siyasi ve diplomasi sürecinin aydınlatılması açısından önemli birincil bir kaynak olması tarih çalışmalarında yardımcı olmaktadır.

KAYNAKÇA

- BUDAK MUNŞİ-Yİ KAZVİNİ,(2000),*Cevahirü'l-Ahbar: Bahş-i Tarih-i İran az Karakoyunlu ta Sal-ı 984*, Haz. Muhsin Behrâm Nejad, Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub
- DAŞ, A.(2004), “Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Tarihi Kaynak Olarak Münşeât Mecmualarının Değerlendirilmesi”, *AÜİFD* 2004, S.11, 205-218.
- EBÛ BEKR-İ TİHRANİ,(2001), *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev.Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı
- ERŞAHİN, S. (2002), *Akkoyunlular (Siyasal, Kültürel Ekonomik ve Sosyal Tarih)*, Ankara:Bizim Büro Basımevi.
- FERİDUN BEY,(1275)*Mecmûa-i Münşeât-ı Selâtin*, C.1, İstanbul.
- GAFFARİ,(1343), *Tarih-i Cihânâra*, Neşr. Hasan Neraki, Tahran: İntişarat-ı Kitâb Furuş-i.
- GÖKBİLGİN, T.(1992),*Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, Endrun Yayınları, İstanbul.
- HASAN-I RUMLU,(2006), *Ahsenû't Tevârih*, Çev.Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2006.
- İLAYDIN, H.ERZİ, A.S.(1957) “XVI.Asra Aid Bir Münşeâ Mecmuası”, *Belleten*, Ankara: TTK, C.XXI,S.82, 229-230.
- İŞİMTEKİN, S.(2013/1),“Feridun Bey Münşeât’ında Yer Alan Farsça Mektuplar” ,*Doğu Araştırmaları II*, 49-70.
- KARA, S.V,(2007), “Diplomasi Metinleri Çeviri Örneğinde Kaynak Metin-Erek Metin Bağıntısı”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4:1, 49-57.
- KODAMAN T.-AKÇAY E.Y. “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22, 2010,ss.75-92
- KONUĞÇU,E.,(2005),“Karakoyunlu Temürlü Mücadelesinde Avnik”, *XIV. Türk Tarih Kongresi*,Ankara:TTK, C.1,371-382.
- KÜTÜKOĞLU, Mübatahat,(1996), *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul: Kubbealtı Neştiyat
- NEVAİ, A.(1341), *Esnâd ve Mukâtebât-ı Tarihi-yi İran ez Timur ta Şâh İsmâil*, Tahran: Bungah-ı Tercüme ve Neşr-i Kitap
- NEŞRİ, M.(1987), *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, Nşr.Faik Reşid Una, M.A.Köymen, Ankara: TTK
- UZUN, M. (2006),“Münşeât”,*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: DİA Yayınları, C.XXXII, 20-22.
- SEMERKANDİ,(2004),Abd’ür-rezzak, *Matla-ı Sa’deyn ve Mecma-ı Bahreyn*, Neşr. Abd’ül-Hüseyn Nevâi, Tahran: Pejuhaşgah-ı Ulum-i İnsani ve Mutala’at-ı Ferhengi.
- YİNANÇ,M.H.,(1340/1924),“Feridün Bek Münşeâtı”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XI/1,(78), İstanbul, 37-46.

